

OLÁH ANDRÁS

Szentmártoni János: Eső előtt hazaérni

Magyar Napló, 2024

A népmesék hősei rendre vándorbotot ragadnak, s útra kelnek, hogy tapasztalatot gyűjtsenek, megismerjék a világot, és nem melleleg megküzdjenek a gonosszal – legyen az sárkány, óriás vagy boszorkány. Erre a klasszikus népmesei elemre épül Szentmártoni János legújabb verseskötete, aki „gyalogosan vagy bicikliaháton” vette nyakába egykor az országot, s most – az emberélet feléhez érve – számvetést készít a megtett útról.

A felvezető vers ehhez teremt keretet, hiszen azt a pillanatot ragadja meg, „Amikor a legkisebb királyfi is hazatér, öregen, / és csak áll, álldogál egy szegetlen házban” (*A legkisebb királyfi*). A mesék hőseinek célja ugyanis sohasem a kalandok gyűjtése, hanem az eredményekkel fölverte és megerősödve történő hazatérés. Szentmártoni királyfijának históriája azonban itt kap egy kis gellert: mert ezúttal bizony nem diadalmas ünneplés fogadja a hosszú évek küzdelmei után hazaérkező vándort, aki csak „berogy, betámo lyog” otthonába. A népmesék katarzisa helyett a megélt problémák terhe fogadja, amitől szabadulni lehetetlen: „azon töpreng, az emészti, / miért nőnek újra és újra a sárkányfogak, / s miért vágta mellbe az üresség / minden egyes győzelem után”.

A kötet négy ciklusa erre a szituációra reagál, s az egymásra reflektáló versekkel egyfajta szereplírárt generál a szerző. Ezek a költemények „a saját emlékei is túl” mutatnak (*Ez még nem az*), és gyűjtőterévé válnak azon emberi sorsoknak is, akikhez a költőt mély kapcsolatok fűzték.

Az első ciklus (*Ez még nem az*) nyitó verse Iszkázra – Nagy László és Ágh István szülőhelyére – kalauzolja az olvasót, ahol az életét rendbe tenni szándékozó ifjúval találkozunk, aki „azt hitte, mindent odahagyott, / ami sokáig lefelé húzta a mélybe” (*Egy este az iszkázi kertben*). „De aztán valami eltört” – írja Szentmártoni. „Eltűntem itt mindörökre. / S aki belőlem akkor továbblépett, / csak szavak mérlegén / porciózza a mindenséget.” Keserű tartalmú mondatok ezek, amelyek végigkísérik a kötet verseit.

A költő innen indulva gombolyítja fel „a tépett ruhájú éveket” (*Évek*). Egyik oldalon a mulasztásokat, a halogatott döntéseket és a tévedésekből fakadó keserédes szituációkat idézi fel: „Előbb kellett volna / mindezt jól kiokulálni, / időt adni magamnak, / mintsem folyton magamra várni” (*Tanvers az ásásról*), másrészt a sógorának emléket állító költeményben a menthetlent, a visszahozhatatlant fogalmazza meg (*Megkésett rekviem egy csingeri fiúért*).

A beszédes címet viselő második ciklus (*Megsokszorozódva*) verseiben a költő néhány hozzá közelálló személynek állít emléket. A korán elvesztett édesanya mellett erős hangsúlyt kap a költő-példa-

kép és mentor Oláh János személye is. A négy alkotásból álló versfüzér érdekessége, hogy az írások különböző időpontokban keletkeztek, ám tökéletesen kiegészítik egymást. A halálhír döbbenetétől a gyász feldolgozásán át eljutunk az emlékezésig.

Az első szakaszban a lélekig hasító fájdalom tanúivá teszi az olvasót: „Üres a vers. Üres vagyok. / Romokban hevernek / köröttem szótagok” (*Előhang*). Azzal a gondolattal, hogy

„Nem eresztjük könnyen a percet”, az átélt traumát nyomatékosítja a szerző (*Szüret*). A következőkben pedig már a kényszerű beletörődés hangján szól – ám nem a veszteséget hangsúlyozza, hanem a megtartó erőt, a szellemi összetartozást: „mintha köztünk ülne, / a kezdetektől a kezdetekig, / s egy verset dúdolna” (*Mintha mi sem történt volna*).

A sebeket szavakkal kötözi azokban a versekben, ahol az édesanya emléke villan fel. Ilyen a kötet címadó verse is, amelyben a lehetetlent fogalmazza meg: „Jó volna még eső előtt hazaérni. / Lassan úgy vagyok: / mindegy, hová. / Csak haza” (*Eső előtt hazaérni*). De a látszólag jelentéktelen tény – „Anyámmal nem táncoltam sosem” (*Tánc az időben*) – kitörölhetetlenül betokozódott. A mulasztás pótolhatatlan, örökké sajogni fog.

A következő ciklus (*Amikor hazaér*) a homéroszi időkre csempészi vissza a kötet alapmotívumát.

A végeláthatatlan utazás utáni hazatérés kockázatát fogalmazza meg.

Az utazó hazatér ugyan, de sohasem lel békére, tovább emésztí az elvágódás, a kíváncsiság. Pedig „már nem hős akar lenni, csak ember” (*A pillanat*). Megoldást az jelenthetne, ha ki tudna szabadulni a múlt fogságából: „Jó volna megkapaszkodni valami mában, / nem a tegnapi sarában ücsörögni” (*Második szédület*). Ez jelentené a tényleges megérkezést. A kockázat nélküli biztonságot.

A cél egyértelmű: „Nem akar más lenni, csak önmaga, / ... / Nem csábítja lidérces, messze fény, // háború, kalandok káprázata – / Csak arra vágyott, érjen haza” (*A pillanat*). Odüsszeusz viszonytársaságos sorsának és a költői létnek párhuzamba állítása látszólag merész ötletnek tűnik, ám ropant találónak bizonyult. Még akkor is, ha „a tanulás jelei idővel megfakulnak” (*Epilógus*).

A kötet záró fejezete (*Gombai hó*) már a téle utaló címével is a végső hazatérést állítja középpontba. S bár fölveti a költő a kérdést, hogy miért

„folyton a túlsó partot nézzük” (*A világszelídítő*), a bennünket érő hatások, a veszteségek egyértelmű irányt szabnak.

S bár a ciklusban helyet kapnak költőtársakat köszöntő versek, a hangsúly mégis az összegzésre esik, ami a mindennapoknak – és a költészetnek is – értelmet ad: „Az ember lehet a tét, / az ő lelkéért folyik a párbeszéd” (*Két alak a dombon*). A ciklus záró darabja a hazatalálásból fakadó harmóniát sugallja: „Itt szabadok lehetnek végre, / akiket magamba falaztam. / S tán én is meglelem a békét, / ... / s a hallgatás éveit után / felbugyoghat torkomból az ének.”

Szentmártoni János *Eső előtt hazaérni* című kötete az elmúlt tíz év verseit tartalmazza, amelyben irodalmi Odüsszeusként követhetjük nyomon a költő szellemi bolyongását. Már a szerzőt ábrázoló borítókép is sejtetni enged, hogy ez a mű az alkotó maga. Az ő emlékei, megélt történetei, dilemmái lettek papírra vetve. Egyfajta leltár ez a kötet, létösszegzés – a költészet legszebb hagyományait idéző lírai nyelven elbeszélve.

PAYER IMRE

Szentmártoni János: *Eső előtt hazaérni*

Magyart Napló, 2024

Két állítással kezdem. Egy: Szentmártoni János kötetének művei a létösszegző verstípus klasszikus hagyományához csatlakoznak, idő- és értékszembeesítők. Kettő: műfajkeverő jellege van a szövegeknek, líraként elbeszélés jellegűek, elbeszélésként líra jellegűek.

Ami a létösszegzés történeti vonatkozását illeti: jelentős hagyománya van a magyar szépirodalomban. Többek között Berzsenyi Dániel, Vörösmarty Mihály, József Attila is alkotott kanonikus költeményeket ebben a verstípusban. Éppen ezért élénk olyasói érdeklődés kísérheti, milyen módon, mely szemléletben újította meg, csatlakozott Szentmártoni János ehhez a nagy múltú vonulathoz.

Rögtön a bevezető költeményben mint a Legkisebb Királyfi jelenik meg a lírai hős, de a népmesét mintegy továbbírva, fáradt, legyengült öregemberként. Némiképp Füst Milán öreges maszkiájaira

is emlékeztet ez a megszólalás. Ezért a bevezető sor szereplője grammatikai egyes szám harmadik személyben jelenik meg lírai-retorikai énként. Olyan időszembesítés van már a bekezdő opuszban is, amely versformát előlegezne, de mintegy elbeszéli a mai és az egykori én találkozását az epikára jellemző, távolító hatású nyelvtani egyes szám harmadik személyben. A mese hőse újraírva, ellentétként, allegorikus elbeszélésként – minden győzelmen túl levő beteg agg. A kötet címadó alkotása szorosan kapcsolódik, utal vissza a bevezetőhöz „Jó volna még eső előtt hazaérni / Lassan úgy vagyok: / mindegy, hová. / Csak haza” (*Eső előtt hazaérni*).

A hazatalálás, az otthon egy érzés, egy lelkiállapot. Az otthon tulajdonképpen egy üres hely a nyelvben, amelyet a megszólalás folyamatosan megújuló performatív, létesítő megnyilvánulásai

hoznak létre, de képtelenek lezárni, stabilizálni önmagukat. Mindig felfeslik a hazatalálás törvényének szövedéke. A vágyott idill már-már elérhető, karnyújtásnyira van, aztán valahogy mégsem sikerül megtelepedni benne véglegesen. Mentálhigiéniai szempontból ennek a tudatalattiban feldolgozhatatlan megfosztottság-traumának a kora gyermekkorban keresendő a magyarázata. Nem földrajzi hely az otthon. Így igazít el a kötet címadó verse is. Első sorában árulkodó az *is* kötőszó, ami mintegy fellazítja, általánosítja, távolítja az alanyi beszédmódot – felhasználva erre az elbeszélő jelleget, de allegorikusan, metaforizációban mégis mintegy visszautalva a versszerűségre, líraiságra.

Tehát egy mélyen érző lélek (ennyiben líra) történetét olvashatjuk, évtizedeken át tartó történetét (ennyiben epikus karakterű). A hosszú sorok, határozósók szerepeltetése, a kötőszók beillesztése a versmondatra, a szándékos távolító fellazítás, általánosítás grammatikailag az epikus olvasásra sarkall. A *Jegyzetek*, *Variációk* ezeknek költészeti kommentárjai, versszerűségüket a rímes forma is hangsúlyozza, mégis inkább esszé jellegűek. A könyv vége felé pedig mint a szintén megfáradt Ulisszesz lép színre a szerző – érdekes, a latin nevet, nem az eredeti Odüsszeuszt használja a szerző. Az egyes szám második személyű (ön)megszólítás nem a harcot, a kalandot, hanem a hazatérés kétegyekkel teli érzését szólaltatja meg – ez az ithakai hely közege. Az allegorikus elbeszélés hagyományvonalába illeszkedik a lírai műnem oldaláról kifejezetten alanyi beszédmód. A mesei és mitikus elemek nem szövegszerűsége utalnak, hanem hangsúlyozottan a mimetikus szerepvers alakváltozataira. Az epikus jelleget, a történet elbeszélését erősíti, a hangsúlyozott kronotoposz, a tér és idő részletezése, szintén önéletrajzi, alanyi perspektívában, fel erősödik az utolsó ciklusban (*Gombai hó*).

Ami a létösszegző verstípus értékszembesítő vonatkozását illeti, axológiai szempontból, tehát ami mindvégig megmarad, a legfontosabb érték, az maga a művészetakarás. A megnyugvással, letelepedéssel elvész az alkotóerő, vagy éppen megújul? Ez központi dilemmája a műnek. Az időszembesítő jellegről, a szerző történeti gondolkodásáról pedig elmondható, hogy a versműfajhoz igazodva a nagy, zárt időperiódusokban hisz. Ezek összegző tanulságát akarja elmondani, ennek mélyen átértett és át-gondolt tanúságtételét. A szerző erőssége egy határozott jelenlét artikulálása, a kompozíciós érzék, a

költői szerkesztés karakteres mivolta. Jellemző, hogy ez a könyv önmagáról, a közeli hozzátartozóról állít emléket. A közéleti tematikát, jól tagoló érzéssel, egy ezt megelőző könyvben (*A katarzisz nyomában*) adta közre. Önmagáról és szűk hozzátartozói köréről, kollégáiról, jótevő mestereiről emlékezik bensőségesen.

A profizmus, a gyakorlottság nagy erőssége ennek a könyvnek is. Nagyon erős az alkotó kompozíciós érzéke, érződik hatalmas szerkesztői gyakorlata, mintegy önmagával szemben is. Szentmártoni János, aki nyilván kulturális vezetőként, szerkesztőként is figyelemmel kíséri a szépirodalmi változásokat, észrevehette, hogy az ezredforduló után pályát kezdő alkotók zöme elfordul a kötöttebb formáktól, a hagyományosan kompakt versszerűségtől, kedveli a fellazított műfaji határokat, az autofikciót. Mégis eredendő művészeti konzervativizmus jellemzi Szentmártoni János szépirodalmi eszményét.

Ami a mesei, eposzi szerepeket illeti, Szentmártoni önaffirmatív retorikája, az alapvetően romantikus ideál restaurálására törekedő szemlélete nem a Weöres-féle, többnyire interkulturalitással és nem a hangzásokban feloldódó „próteuszisággal” rokon, hanem a mélyen érzelmi szentimentális hagyomány professzionális felélesztésével. A létösszegzés, a múlt és emlékező jelen összehasonlításának vezető értéke nem gondolati, hanem érzelmi jellegű. Innen ered a felstilizáló allegorizáció. Például a „csillék gyermeke” költői kép akár viccesen groteszk is lehetne, de a sógorát elsirató gyászvers közegében mélyen tragikus. Az egész könyvben a leghatásosabbak a rokonokhoz, hozzátartozókhoz fűződő alkotások, a mély érzelmi telítettséget sugárzó. A mély és tragikus személyes kötődéseket szólók: „úgy távolodom majd erről a helyről, / mint anyám mellől, / aki bár túl korán/hagyott itt végleg, / de a tekintete azóta is rajtam, / hogy szinte éget” (*Egy este az iszkázi kertben*).

Ugyanilyen megható a befogadott, majd elpusztult macskáról szóló mű. A költői én kötődik szeretteihez, mégis mintegy önmaga Júdásaként mutatja be magát. Belsejét őrlő lelki konfliktus a Szentmártoni világa.

A nagyon erős rendezési tehetségből eredendően is kíváncsian várja az olvasó a pálya folytatását. Vajon a líra, az epika vagy valamilyen kevert szövegszerűség irányában enged a kompozíció az ihletnek?